

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 4^{ης} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1943

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΔΟΝΤΑ

ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΑΓΓΕΛΙΑ ΘΑΝΑΤΩΝ

Ὁ *Πρόεδρος* ἀγγέλλει ἐπισήμως τὸν ἐπισυμβάντα θάνατον τὴν 28 Ὀκτωβρίου τοῦ τακτικοῦ μέλους τῆς Ἀκαδημίας Κωνσταντίνου Δημητριάδου καὶ ὅτι τὸν νεκρὸν προσεφώνησεν ὁ *Γενικὸς Γραμματεὺς* κ. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος.

Ἐπίσης ὁ *Πρόεδρος* ἀγγέλλει τὸν θάνατον τοῦ προσέδρου μέλους Μανουὴλ Γεδεῶν θανόντος τὴν 24 Ὀκτωβρίου. Ἀμφοτέρων τῶν ἐκλιπόντων τὸ ἔργον καὶ ἐπιστημονικὴν δρᾶσιν ὁ πρόεδρος κ. Σπ. Δοντᾶς ἐξιστόρησεν λεπτομερῶς.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΙΣ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ὁ κ. *Γ. Ἰωαννίμογλου*, παρουσιάζει τὸ ἐσχάτως δημοσιευθὲν σύγγραμμα τοῦ κ. Β. Βαλαώρα: Στοιχεῖα βιομετρίας καὶ στατιστικῆς — Ἀθῆναι 1943, καὶ ἀναπτύσσων τὴν ἀξιόλογον ταύτην ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν ἐπαινεῖ τὸν συγγραφέα.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΤΑΚΤΙΚΩΝ ΜΕΛΩΝ

ΚΡΙΤΙΚΗ. — Ὁ Ἀριστοτέλης ὡς ποιητής, ὑπὸ *Μιχαὴλ Στεφανίδου*.*

Ὡς τὴν ἀπωτέραν αἰτίαν τῆς ὅλης πνευματικῆς κινήσεως ἐθεώρησα ἀλλαχοῦ¹ τὴν διαδοχικὴν ἐπικράτησιν τριῶν μεθόδων ἐρεῦνης: τῆς *φυσιοκρατικῆς* με κίνητρον τὸ ἀληθές (αἰσθητικῆς μεθόδου), τῆς *ἀνθρωποκρατικῆς* με κίνητρον τὸ καλὸν (μεταισθητικῆς) καὶ τῆς *θεοκρατικῆς* με κίνητρον τὸ ἀγαθὸν (διαισθητικῆς).

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία ἐξελίσσεται ἐντὸς ἀνθρωποκρατικοῦ κατ'

* MICH. STEPHANIDES. — Aristote en tant que poète.

¹ Ἴδὲ τὰ ἔργα μου: *Inertie Polymorphe*, β'. ἔκδ. σ. 34 καὶ *Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν*, σ. 4.

ἐξοχήν, καὶ ἄρα καλολογικοῦ, περιβάλλοντος. Καὶ φιλόσοφοι καὶ φυσιοδίφαι καὶ κάθε συγγραφεὺς τῶν χρόνων ἐκείνων καθοδηγεῖται ὑπὸ τοῦ συναισθήματος τοῦ ὥραίου. Ἡ Ἐπιστήμη γίνεται Τέχνη, καὶ ἡ Τέχνη ὑποτάσσεται εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν.

Ἡ καλλιλογικὴ δ' ὡς ἀνωτέρω, ἢ ποιητικὴ διανόησις, ἔχει τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς ἰσχυροτέραν μὲν εἰς τὸν Πλάτωνα, ἀσθενεστέραν δὲ εἰς τὸν Ἀριστοτέλην. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς ἄκρος φυσιολόγος καὶ τῆς συμβαινούσης ἀληθείας ἐπιτηρητῆς¹ ἀπομάχεται τῶν πραγμάτων τὴν διατύπωσιν διὰ παραινυγμῶν καὶ συμβόλων², δι' ὧν ὅσα λέγονται «κομπῶς μὲν, οὐκ ἀληθῶς δέ». Ἡ ἀριστοτελικὴ ὀνοματολογία εἶναι πρωτίστως κυριολεκτικὴ, περιλαμβάνουσα δ' ἐντεῦθεν καὶ λέξεις κοινὰς ἐκ τοῦ κατ' ἐξοχήν πραγματολογικοῦ ὀνοματολογίου τῆς λαϊκῆς ἐμπειρίας³. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον, κατὰ τοὺς ἀριστοτελικοὺς τότε χρόνους, εἶχε πλέον παρέλθῃ ὁ θαυμασμός πρὸς τὸν κόμπον τῶν λέξεων, τὴν Αἰσχύλειον μεγαληγορίαν καὶ τὰ Γόργεια ῥήματα καὶ τὸ στοργγύλον στόμα τοῦ Πλάτωνος.

Ἐν τούτοις, καὶ αὐτὸς ὁ ἀριστοτελικὸς θετικισμὸς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ εἶναι ποιητής. Καὶ ἀπαντῶμεν πολλαχοῦ μεταφορικὰς διατυπώσεις ἐννοιῶν καὶ παρομοιώσεις φυσικῶν πρὸς ἠθικὰ φαινόμενα, καὶ τἀνάπαλιν, καὶ ἰδιάζουσάν τινα ἐκ τῶν πραγμάτων ἔξαρσιν τοῦ λόγου, ἰδίως εἰς προοίμια τῶν πραγματειῶν του, καὶ κατὰ τὸν ἔλεγχον πλασματικῶν ὑποθέσεων καὶ λιποπραγμάτων θεωριῶν.

Ἀλλ' ἀναμφιβόλως, περισσοτέραν ἔχει τὴν λεκτικὴν κομπότητα ἢ ἀριστοτελικὴ πραγματεία «Περὶ κόσμου πρὸς Ἀλέξανδρον». Ἡ ὁπωσδήποτε δὲ μεταλλαγὴ αὕτη τῆς συνήθους γραφῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ἔφερε τοὺς κριτικοὺς νὰ θεωρήσουν τὴν πραγματείαν ταύτην ὡς ψευδεπίγραφον. Καὶ ὅμως, ἡ διαφορὰ αὕτη τοῦ ἀριστοτελικοῦ ὅφους πρέπει, νομίζω, νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς μία τις περισσότερα ἐκδήλωσις τοῦ ποιητικοῦ ὑποσυνειδήτου τοῦ Ἀριστοτέλους, ὥστε ἡ περὶ Κόσμου πραγματεία (μετ' ἄλλων ἴσως ὡς ψευδεπιγράφων ἐπίσης νομιζομένων) νὰ θεωρηθῇ ὄχι μόνον ἀπλῶς ὡς γνησία, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀμεσώτερον προῖον τοῦ ἀριστοτελικοῦ γραπτοῦ λόγου, ἔξω τῶν συνήθων σχολικῶν του παραδόσεων⁴.

¹ Ἰδὲ τὸ ἄρθρον μου: *Aristoteles als Naturforscher* ἐν «Archiv für Geschichte der Philosophie», 3. XLI.

² Ἰδὲ τὰ ἔργα μου: *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν*, σ. 8 καὶ Ὁ Ἀριστοτέλης ὡς φυσιοδίφης (Ἐπιστ. Ἑπετ. Πανεπιστημ. 1925 ἀν.α.).

³ Ἰδὲ τὸ ἄρθρον μου: *La Terminologie des anciens* ἐν «Isis» VII. 3.

⁴ Ἰδὲ ἀνακοίνωσίν μου ἐν «Ἀθηνᾶς» 33 (1921) σ. 209-210 καὶ Ἀριστοτ. *φυσιοδ. φ.* ἐνθα ἀνωτ. σ. 20.

«Ροαί τε καὶ δῖναι, ταῖς τῶν πνευμάτων ἀνάλογοι, αἱ μὲν ἐν μέσοις πελάγεσιν, αἱ δὲ κατὰ τοὺς εὐρίπους τε καὶ πορθμούς. πολλάι τε ἀμπώτεις λέγονται καὶ κυμάτων ἄρσεις συμπεριοδεύειν αἰετὶ τῇ σελήνῃ κατὰ τινὰς ὠρισμένους καιρούς. ὥς· δὲ τὸ πᾶν εἰπεῖν, τῶν στοιχείων ἐγκεκραμένων ἀλλήλοις, ἐν ἄερι τε καὶ γῇ καὶ θαλάσῃ κατὰ τὸ εἶκος αἱ τῶν παθῶν ὁμοιότητες συνίστανται, τοῖς μὲν ἐπὶ μέρους φθορὰς καὶ γενέσεις φέρουσαι, τὸ δὲ σύμπαν ἀνώλεθρόν τε καὶ ἀγέννητον φυλάττουσαι... Καὶ αἱ μὲν γενέσεις ἐπαναστέλλουσι τὰς φθορὰς, αἱ δὲ φθοραὶ κουφίζουσι τὰς γενέσεις, μία δὲ ἐκ πάντων περαινομένη σωτηρία διὰ τέλους, ἀντιπερισταμένων ἀλλήλοις, καὶ τοτὲ μὲν κρατούντων, τοτὲ δὲ κρατουμένων, φυλάττει τὸ σύμπαν ἄφθαρτον δι' αἰῶνος»¹.

Ἐκ τῆς ὅλης δὲ συμμετρου διατάξεως τῆς ὕλης τῆς πραγματείας, ἣτις ὡς διάγραμμα τῆς ἔχει τὴν ἀριστοτελικὴν ἄποψιν τοῦ σύμπαντος ὡς συγκεντρικῶν σφαιρῶν γῆς καὶ ὕδατος καὶ ἀέρος καὶ πυρὸς καὶ αἰθέρος, μὲ κέντρον αὐτῶν τὸ κέντρον τῆς γῆνις σφαίρας, καὶ ὡς συμπλήρωμα τὴν περιγραφὴν τῶν κυριωτάτων φαινομένων ἐκάστου σφαιρικοῦ περιβάλλοντος, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ περὶ τοῦ Κόσμου πραγματεία ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς μία τις ἐγκυκλοπαιδικὴ περίληψις τῶν φυσικῶν γνώσεων, τῶν ἐπαρκῶν εἰς μαθητὴν — τὸν Ἀλέξανδρον — τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο ν' ἀναλάβῃ τὴν φιλοσοφικὴν καὶ πολιτικὴν διαπαιδαγώγησιν. Καὶ δυνάμεθα ἐντεῦθεν συγχρόνως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἔγραψεν ὁ Ἀριστοτέλης τὴν πραγματείαν ταύτην κατὰ τὴν διαμονὴν του εἰς τὴν Μυτιλήνην, ἔνθα καὶ εἶχε λάβει τὴν πρόσκλησιν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου νὰ καταστῇ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος καὶ καθοδηγητὴς τοῦ υἱοῦ του.

Εἰς τὴν Μυτιλήνην δὲ πιθανῶς ἐγράφησαν καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Ἀριστοτέλους, τῶν ὁποίων δὲ τὰ περισσότερα ἀναφέρονται εἰς ἥρωας τῆς Τροίας, τοῦ ἔναντι τῆς Μυτιλήνης «μυτιληναϊκοῦ αἰγιαλοῦ», ἔνθα εἶχε φίλον καὶ συγγενῆ τὸν τύραννον τοῦ Ἀταρνέως Εἰρμίαν, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἀφιέρωσε τὸ καλλίτερόν του ποίημα, τὸ ἐλεγεῖον εἰς τὴν ἀρετὴν.

Ἡ Μυτιλήνη, ἡ θαυμασία γενέτειρα τοῦ λυρικοῦ λόγου, τῆς ἀλληλοτυπικῆς σχέσεως τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τῆς ζωῆς τῆς Φύσεως, εἶχε φθάσῃ εἰς τὸ ἔπακρον τῆς λυρικῆς ἐκφράσεως, καὶ εἰς τὸ ποιητικόν της αὐτὸ περιβάλλον, διασωθὲν μέχρι τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων, διετράφησαν ὅλα τὰ κοινωνικά της στρώματα, ἀπὸ τῶν ἀριστοκρατίδων μαθητριῶν τῆς Σαπφοῦς μέχρι τῶν εἰδυλ-

¹ 396a 25, 397b 3-8. Θὰ ἡδυνάμεθα ἴσως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ Γκαίτε ἐνεπνεύσθη ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀριστοτελικῆς εἰκόνος τοὺς ἐξῆς στίχους τοῦ «Φάουστ»: Und Stürme brausen um die Wette, vom Meer aufs Land, vom Land aufs Meer... doch deine Boten, Herr, verehren das sanfte Wandeln deines Tags».

λιακῶν βοσκῶν τοῦ Λόγγου. Αἱ παρθέναι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ἔπειτα αἱ νύμφαι τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀριστοκρατίας, ἐστέλλοντο εἰς τὴν Μυτιλήνην διὰ τὴν κοινωνικὴν τῶν μόρφωσιν, καὶ τὴν Μυτιλήνην ἐξέλεξεν ὁ Ἐπίκουρος διὰ τὴν γνώσιν εἰς τὰς ἀνωτέρας ἐκεῖ τάξεις τὴν νεωτερικὴν τοῦ φιλοσοφίαν τῆς ἐκλεπτυσμένης ἡδονῆς. Εἰς τὴν Μυτιλήνην δὲ ὁ Ἀριστοτέλης ἔπλεξε τὸ πρῶτόν του ἐρωτικὸν εἰδύλλιον, καὶ ἐκεῖ θὰ ἡσθάνθῃ περισσότερον τὰ κεντήματα τοῦ ποιητικοῦ οὔστρου.

Τὰ ποιήματα τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι περὶ τὰ πενήκοντα ἰδίως ἐλεγεία παραδοθέντα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν: «Πέπλος» (ὁ ἱερὸς ἴσως πέπλος τῆς Ἀθηνᾶς). Εὐκόλως δὲ, νομίζω, δύναται τις νὰ διακρίνῃ, ὅπως εἰς τὰς πεζογραφίας τοῦ Ἀριστοτέλους μίαν ποιητικὴν διάθεσιν, οὕτως ἀντιστρόφως εἰς τὰ ποιήματά του τὸν ἀριστοτελικὸν θετικισμόν, μὲ τὴν ἰδιάζουσάν του κυριολεξίαν:

Σῆμα τὸ μὲν Γουνῆος ὀρεῖς· ψυχὴ δὲ θανόντος
 ἄερ' εἰς ὕγρον ἔβη, σῶμα δὲ πόντος ἔχει¹.
 Νώτω μὲν μαλάχην τε καὶ ἀσφόδελον πολύριζον,
 κόλπῳ δὲ Ἰππόθεον τ' ἢδὲ Πύλαιον ἔχω²,

— κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ἀναμφιβόλως λυρικώτερα ἐπιγράμματα τοῦ Πλάτωνος:

Ἀστέρας εἰσαθρεῖς ἀστὴρ ἐμός· εἶθε γενοίμην
 οὐρανός, ὥς πολλοῖς ὄμμασιν εἰς σὲ βλέπω³

Τὸ καλλίτερον ποίημα τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ὁ ὕμνος πρὸς τὴν ἀρετὴν:

Ἀρετά, πολύμοχθε γένει βροτοῖφ,
 θήραμα κάλλιστον βίφ...
 τοῖον ἐπεὶ φρένα βάλλεις
 ἄρπυν ἐς ἀθάνατον, χρυσοῦ τε κρείσσω
 καὶ γανέων, μαλακαυγήτοιό θ' ὕπνου⁴,

ποιηθεὶς ἐπὶ τῇ ἀφορμῇ τῆς ὑπὸ τοῦ Πέρσου βασιλέως δολοφονίας τοῦ φίλου καὶ πενθεροῦ του Εἰρμία, εἰς τὸν Εἰρμίαν δ' ἀναμφιβόλως ἀναφέρεται καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 4 ἐπίγραμμα:⁵

Τόνδε ποτ' οὐχ' ὁσίως παραβάς μακάρων θέμιν ἀγνὴν
 ἔκτανεν Περσῶν τοξοφόρων βασιλεύς,
 οὐ φανερώς λόγχῃ φονίοις ἐν ἀγῶσι κρατήσας,
 ἀλλ' ἀνδρὸς πίστει χρησάμενος δολίου.

¹ Poet. Lyrici, ἐκδ. Bergk (ed. alt.) σ. 122 (32).

² Αὐτόθι, σ. 125 (63).

³ Αὐτόθι, σ. 109, 14.

⁴ Αὐτόθι, σ. 126, 8.

⁵ Αὐτόθι, σ. 118.

Τοῦ ποιήματος τούτου περὶ τῆς ἀρετῆς ἄξιον προσοχῆς εἶναι τὸ ὡς ὑποπτον θεωρούμενον ἐπιθέτον: «μαλακαύγητος» ὕπνος, ὡς ὅρος συγκρίσεως τοῦ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἔρωτος, ὡς κρείττονος τοῦ (θὰ ἐξηγήσω) *γλυκοφθάλμου* ἢ *γλυκοβλεφάρου* ὕπνου. Ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν τὴν πρὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς στενὴν σχέσιν τοῦ νυστάγματος, καὶ τὰς σχετικὰς δημῳδαίς ἐκφράσεις περὶ τῆς *γλυκύτητος* τοῦ ἀρχομένου ὕπνου, πὺν «στάζει» ἀπ' τὰ βασιλεμμένα μάτια, πρέπει, νομίζω, ν' ἀποκρούσωμεν κάθε ἄλλην ἐπιχειρουμένην ἐρμηνείαν ἢ διόρθωσιν τοῦ κοσμητικοῦ ἐπιθέτου *μαλακαύγητος*¹. Οὐδ' ὑπάρχει βεβαίως ἄλλη «μαλακωτέρα» τοῦ ὑπνοθολώματος ἡδονή, τὴν ὁποίαν νὰ ὑπερβάλλῃ ἢ ἐκ τῆς ἀρετῆς γλυκνθυμία, ὡς μία τις ὑπόνοια τῆς ἐξωτικῆς «νιρβάνα», τοῦ τέρατος τῶν μόχθων τοῦ ἐνάρετου θνητοῦ.

R É S U M É

L'auteur montre: 1) que la littérature grecque ancienne s'est développée surtout dans un milieu anthropocratique, et par conséquent un milieu esthétique. Même le positivisme aristotélique ressent la nécessité d'être poète. Nous rencontrons en effet dans les traités scientifiques d'Aristote des expressions métaphoriques, et surtout des comparaisons entre les phénomènes physiques et les phénomènes moraux. Mais c'est en particulier, le traité aristotélique «Du monde» qui est écrit avec une élégance soignée. Cependant, cette différence de style ne doit pas être considérée comme une preuve que ce traité est pseudoépigraphique, mais au contraire que ce traité (comme peut-être d'autres signalés aussi comme pseudoépigraphiques) est probablement un produit soigné de la parole écrite d'Aristote, en dehors de ses cours ordinaires. 2) Que ce traité a été écrit par Aristote pendant son séjour à Mytilène, comme un résumé encyclopédique de ces connaissances physiques qui sont suffisantes pour un élève: Alexandre, dont Aristote se proposait alors de faire l'éducation philosophique et politique. Et c'est aussi à Mytilène qu'Aristote a probablement écrit ses poèmes, dont laplupart se rapportent à des héros de Troie. 3) Que, alors que dans la prose aristotélique nous trouvons des éléments poétiques, au contraire, dans les poèmes d'Aristote nous distinguons le positivisme aristotélique, en opposition avec l'inspiration lyrique qui caractérise les épigrammes de Platon. En suite, l'auteur montre que l'adjectif cosmétique *μαλακαύγητος* dans l'élégie aristotélique sur la vertu, exprime la douceur caractéristique du sommeil commencé et par conséquent n'a pas besoin d'être expliqué autrement ou corrigé en *μαλακευνήτης* comme le fait Coray.

¹ Ὁ Κοραῖς (Ἀτάκτ. Α' 326) διορθοῖ: «μαλακεύνητος». Ἐτέρα γραφή: *μαλακαύγητος*.